

W przygotowaniu tomy dalsze. Kontynuacji nie oczekujemy rychło, zważywszy na to, że opracowanie i wydrukowanie omawianego woluminu zajęło tak zasłużonej Pracowni Wydawnictw Źródłowych przy Katedrze Historii Państwa i Prawa Polskiego UJ lat 17 (podjęcie prac nad *Volumina constitutionum* w 1980 r., 25)*.

JÓZEF MATUSZEWSKI (Łódź)

Eric H. Pool, *Een kwestie van titels, causa van bezit, verjaring en eigendom naar klassiek Romeins recht* [Causa posiadania, nabycia własności przez zasiedzenie według klasycznego prawa rzymskiego], Amsterdam 1995, s. XX+168.

Badania nad prawem rzymskim na terenie Holandii mają długą i dobrą tradycję. Warto przypomnieć, że w 17 i 18 w. szkoła holenderska osiągnęła dominującą pozycję w romanistyce europejskiej¹. Także współcześnie badania romanistów holenderskich zajmują znaczące miejsce w nauce światowej.

Jednym z owoców tych studiów jest prezentowana monografia. We wprowadzeniu E. H. Pool informuje, że inspirację dla podjęcia badań, których efektem jest monografia, stanowiło zawarte we fragmencie z 53 księgi komentarza do edyktu Paulusa (D. 41, 2, 3, 4) rozróżnienie *causae* posiadania i *causae* prowadzącej do nabycia własności przez zasiedzenie oraz powiązane z tym rozróżnieniem stwierdzenie rzymskiego jurysty, iż posiadanie może opierać się na różnorodnych podstawach, zaś własność tylko na jednej. Wskazane rozróżnienie E. H. Pool kwalifikuje jako odnoszące się do pojęcia *iusta causa possessionis* oraz utrwalonego w romanistyce, choć nieźródłowego określenia *iusta causa usucapionis*.

Centralnym punktem pracy jest ustalenie jaki był stosunek pomiędzy przywołanymi pojęciami *iusta causa possessionis* i *iusta causa usucapionis*.

Rozważania stanowiące poszukiwanie odpowiedzi na to pytanie podzielone zostały na trzy rozdziały oraz niezależnie od podziału na rozdziały, na 36 numerowanych sekcji. Oznaczone tylko numerami sekcje są fragmentami tekstu, poświęconymi merytorycznie wyodrębnionym zagadnieniom szczegółowym.

Punktem wyjścia badań E. H. Poola jest ustalenie czy dostrzeżony problem występował rzeczywiście w prawie rzymskim okresu klasycznego. Eric H. Pool daleki od radykalnych podejrzeń interpolacyjnych nie pomija jednak faktu, iż kompilatorzy justyniańscy mogli dokonać przeróbek tekstów klasycznych. Wyjaśnieniu autentyczności podstawy źródłowej służą rozważania zawarte w rozdziale pierwszym pracy zatytułowanym *Bezit krachtens dubbele causa in D. 41, 2, 3, 4 geconfronteerd met andere teksten van Paulus en Ulpianus* [Posiadanie na mocy podwójnej *causae* w D. 41, 2, 3, 4 skonfrontowane z innymi tekstami Paulusa i Ulpiana] (s. 1–19). Polegają one jak wskazuje tytuł rozdziału na skonfrontowaniu kwalifikacji podwójnej *causae* posiadania, zawartej w inspirującym monogra-

* Od redakcji: Ogłaszając drukiem omówienie pióra profesora Józefa Matuszewskiego redakcja informuje o swym zamiarze publikowania na łamach pisma również dalszych głosów w dyskusji nad I tomem (cz. I) *Volumina Constitutionum*, przygotowanym do druku przez Stanisława Grodzkiego, Irenę Dwornicką i Wacława Uruszczaka oraz opatrzonym przedmową Stanisława Płazy i wstępem Stanisława Grodzkiego. Uważamy, że ukazanie się pierwszego wolumenu wydawnictwa jest wydarzeniem naukowym, które może stworzyć okazję do szerszej wymiany poglądów nad stanem i perspektywami wydawnictw źródłowych, dotyczących historii polskiego parlamentaryzmu.

¹ Por. P. Koschaker, *Europa und das römische Recht*, Berlin 1947, s. 247.

fię źródle, z innymi wypowiedziami Paulusa (D. 41, 10, 2; D. 41, 2, 3, 11, 2) oraz innych prawników późnoklasykcznych (D. 41, 10, 1 Ulpian, Mauricianus). Na tej podstawie autor monografii uznaje, iż zawarte w 53 księdze komentarza Paulusa do edyktu rozróżnienie podstaw posiadania oddaje stan prawa klasycznego.

W rozdziale drugim noszącym tytuł *Opvattingen over bezits- en eigendoms- causa in de romanistiek* [Poglądy w romanistyce co do *causa* posiadania własności] (s. 20–45) E. H. Pool rozpoczyna poszukiwania adekwatnego do źródeł określenia pojęcia *iusta causa possessionis*. Odnosząc się do dotychczasowych ustaleń badaczy stwierdza, że pojęcia takiego brakuje w romanistyce, w szczególności wskazuje jako nieuzasadnione źródłowo stawianie na równi *iusta causa possessionis* i *iusta causa usucapionis* jak uczynił to M. Kaser.² Kazuistyczna analiza źródeł prowadzi E. H. Poola do wniosku, iż odpowiadające źródłom określenie pojęcia *iusta causa possessionis* nie może być ograniczone do zasiedzenia, gdyż było ono także powiązane z innymi procesowymi i materialnymi skutkami prawnymi.

Centralną kwestią w trzecim, najobszerniejszym rozdziale *Begripsbepaling van (iusta) causa possessionis* [Określenie pojęcia (*iusta*) *causa possessionis*] (s. 46–149) jest, zgodnie z tytułem, danie pozytywnego określenia kwalifikacji *iusta causa possessionis*.

Eric H. Pool kładzie akcent na to, iż gdy nie identyfikuje się *iusta causa possessionis* z podstawą nabycia, ale dostrzega się wartościujący efekt kwalifikacji *<iusta causa>* jako wskazującej na to, że posiadanie jest uzasadnione to dane źródłowe łatwe są do wyjaśnienia. Odnosząc się do źródeł z takiego punktu widzenia wskazuje, iż można w nich wskazać trzy różne aspekty znaczenia pojęcia *iusta causa possessionis*:

causa 1 – uzasadnienie posiadania rzeczy jako własnej *pro.* (zasiedzenie *pro.*);

causa 2 – stan faktyczny (to jest całość wymagań) dla *causa* – 1;

causa 3 – centralny element *causae* – 2, którym może być kontrakt kupna – sprzedaży.

Odwolując się do przeprowadzonego rozróżnienia autor prezentowanej monografii odrzuca prezentowany w szczególności przez P. Bonfante³ i J. C. Van Ovena⁴ pogląd, iż *bona fides* była dla klasyków istotnym warunkiem *usucapio* i uznaje, iż *bona fides possessio* jest zawsze tylko wymaganiem, aby występowała *causa* – 3, choćby mylnie wyobrażona przez obejmującą rzecz we władanie.

Wykorzystując przy analizie źródeł dokonane rozróżnienie pomiędzy *causa* – 1 i *causa* – 3 E. H. Pool formułuje następnie istotny dla centralnej kwestii pracy wniosek, iż oznaczenie *iusta causa usucapionis* należy identyfikować z pojęciem określonym jak *causa* 1, czyli kwalifikacją uzasadniającą posiadanie rzeczy jako własnej, której elementami są: wyodrębniona *causa* – 3, niewadliwość stanu faktycznego i *bona fides* we wskazanym wcześniej znaczeniu.

Uzyskujemy zatem rekonstrukcję sposobu rozumowania prawników rzymskich okresu klasycznego, zgodnie z którą pojęcie *iusta causa possessis* było postrzegane w trzech aspektach znaczeniowych, z których jeden odpowiada pojęciu *iusta causa usucapionis*. Przedstawiona monografia wnosi zatem do bardzo bogatych w romanistycę rozważań poświęconych posiadaniu przede wszystkim pogląd, iż pojęcie *iusta causa possessionis* nie było dla jurystów rzymskich tożsame z tytułem uzasadniającym nabycie własności przez zasiedzenie.

Uważam, iż osiągnięty rezultat stanowiący krok naprzód w badaniach poglądów prawników rzymskich na temat posiadania, jest owocem zastosowania metody łączącej kazuistyczną analizę źródeł i stale konfrontowane z tymi źródłami abstrakcyjno-teoretyczne rozważania nad pojęciem *iusta causa possessionis*. Godnym podkreślenia jest, moim zdaniem, iż w tych rozważaniach teoretycznych autor monografii nie założył techniczno-prawnego w dzisiejszym rozumieniu, a przez to koniecznego jednolitego znaczenia pojęcia *iusta causa possessionis*. Uważam, iż bliższe kazuistycznej, powiązanej z intuicją metodzie pracy jurystów rzymskich, a przez to bliż-

² M. Kaser, *Das römische Privatrecht. Erster Abschnitt. Das altrömische, das vorklassische und klassische Recht*, München 1971, s. 386.

³ P. Bonfante, *Scritti giuridici varii, II: Proprieta e servitu*, Torino 1918, s. 680.

⁴ J. C. Van Oven, *Iusta causa usucapiendi*, TR 16 (1939), s. 447 i n.

sze prawdy, jest przyjęcie, jak uczynił to E. H. Pool, iż to samo pojęcie mogło występować w różnych aspektach znaczeniowych.

Co więcej uważam, iż wskazanie przez E. H. Poola na praktyczne aspekty operowania przez prawników rzymskich pojęciem *iusta causa possessionis* może spowodować, iż prezentowaną pracę zainteresują się nie tylko badający prawo rzymskie, ale i cywiliści.

Utrudnieniem w krzysztaniu z przedstawionej monografii, także dla przygotowującego tę notę recenzyjną, jest fakt, iż jest ona napisana w języku niderlandzkim. Orientację co do podstawy źródłowej, sposobu argumentacji i głównych tez autora ułatwiają wykaz źródeł (s. 165–168) oraz streszczenie w języku niemieckim (s. 157–163).

Uważam, iż byłoby cenne aby przedstawiona praca E. H. Poola została przetłumaczona na powszechnie znany język światowy.

WOJCIECH DAJCAK (Toruń)

Joachim Bahlcke, *Schlesien und die Schlesier*, przy współudziale autorów: Joachim Rogall, Reinhard Krämer, Brigitte Bönisch-Brednich, Matthias Weber oraz Andrea Langner. Studienbuchreihe der Stiftung Ostdeutscher Kulturrat, Band 7, (Monachium) 1996, 358 s., liczne ilustracje, indeksy.

Po rozpadzie bloku państw socjalistycznych i po zjednoczeniu Niemiec fundacja poświęcona kulturze Niemców Wschodnich z siedzibą w Bonn – Stiftung Ostdeutscher Kulturrat – podjęła wydawniczą inicjatywę zakrojoną na 12 obszernych tomów, pod łącznym tytułem „*Obszary wysiedleń i wysiedleni Niemcy*” – (*Vertreibungsgebiete und Vertriebene Deutsche*) – jako szereg studiów będących „przejściowym bilansem przesiedleń, ucieczki, deportacji, wygnania i wysiedlania” Niemców po drugiej wojnie światowej i u jej schyłku. Ogólne kierownictwo i naczelną redakcję serii fundacja powierzył profesor Wenefrydzie Schlau z mogunckiego uniwersytetu.

Jest to szereg syntetycznych lub syntetyzujących opracowań, dających pogląd na dzieje obszarów, które w czasach przed drugą wojną światową były zamieszkane również przez Niemców, i to na dzieje nie tylko polityczne, ale również gospodarcze i kulturalne. Adresatem tych opracowań jest współczesny niemiecki czytelnik, w przeszłości (dziś już głównie tylko przez swych przodków) powiązany z tymi obszarami. Autorzy nie zacieśniają przy tym swych opracowań tylko do odpowiednich migracji i ich skutków, lecz sięgają w odległą przeszłość i doprowadzają rzecz do współczesności, praktycznie do 1995 r., interesując się nie tylko dawniejszymi mieszkańcami danych obszarów, lecz również ich obecną ludnością i najnowszymi dziejami. W intencji publikacje te mają również spełniać rolę podręczników, nie tylko dla młodzieży szkół średnich, lecz przede wszystkim dla nauczycieli.

W chwili obecnej z dwunastu zaplanowanych tomów opublikowano już osiem. Są to: studium obejmujące całe zjawisko głównie od socjologicznej strony i w świetle odnośnych prawnych uregulowań jako swoisty bilans lat 1945–1995 (W. Schlau, t. XII), Niemcy Sudeccy (F. P. Habel, t. I), Niemcy w Wielkopolsce i Polsce Środkowej (J. Rogall, t. III), Niemcy pomiędzy Karpatami i Krajną (E. Hochberger i inni, t. IV), Szwabowie Naddunajscy (I. Senz, t. V), Niemieccy Bałtowie (W. Schlau, t. VI) oraz ostatnio wydany tom siódmy: „*Schlesien und die Schlesier – Śląsk i Ślązacy*”, publikacja będąca przedmiotem niniejszego omówienia. Niewydane jeszcze tomy to Siedmiogrodzcy Sasi, Pomorzanie i Brandenburczycy Wschodni, Prusacy Wschod-